UNICHECK
by Turnitin

Ім'я користувача:
Полтавський інститут економіки і права Полтавськи...

ID перевірки:
1016361532

Дата перевірки:
14.06.2024 20:48:21 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
15.06.2024 07:28:31 EEST

ID користувача:
100011301

Назва документа: маг Козак

Кількість сторінок: 44 Кількість слів: 9886 Кількість символів: 79070 Розмір файлу: 74.24 KB ID файлу: 1016166493

14.3%
Схожість

Найбільша схожість: 2.09% з Інтернет-джерелом (https://repo.odmu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6906/Se..

13.1% Джерела з Інтернету 509 ..... Сторінка 46

2.22% Джерела з Бібліотеки 46 ..... Сторінка 49

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0%
Вилучень

Немає вилучених джерел

ВСТУП

Останнім часом професія соціального працівника стає все більш популярною та затребуваною не лише в Україні, а й у всьому світі. У прогресивному світі цифровізації внутрішній світ людини часто стає непотрібним іншим, і в результаті люди почуваються непочутими, нікчемними та самотніми. Емпатичний соціальний працівник є основою гуманізації особистих стосунків людини з навколишнім світом, її гармонійних стосунків з іншими людьми. Емпатія - це глибоке і безпомилкове розуміння внутрішнього світу іншої людини, її прихованих емоцій і смислових відтінків, емоційна сумісність з її переживаннями, використання всієї глибини розуміння цієї людини не у власних інтересах, а в її інтересах [1]. Розвиток емпатії розроблено для вирішення практичних завдань, таких як полегшення взаємодії людей у групі, ефективність управління соціальними групами, удосконалення методики психологічного консультування тощо. У контексті практики соціальної роботи, яка розвивається в суспільстві, проблема емпатії особистості соціального працівника набуває все більшого значення [2]. Водночас малодослідженими залишаються індивідуальні особистісні показники фахівця даної професії, а також динаміка розвитку професійних сутнісних навичок і характеристик соціального працівника в процесі професійної діяльності.

Однією з основних характеристик успішного соціального працівника, на думку представників різних психотерапевтичних підходів, є емпатія, але ця теза залишає можливість різного тлумачення та емпіричного підтвердження її істинності щодо різних аспектів особистого та професійного життя. Той факт, що конструкт «емпатії» вимагає теоретичних деталей і різноманітних емпіричних міркувань, часто ігнорується. Емпатія в соціальній роботі полягає в

тому, щоб соціальний працівник, працюючи індивідуально, бачив світ клієнта таким, яким він його бачить. Необхідно розрізняти емпатію як особистісну межу та емпатія як професійна якість, що проявляється в процесі професійної взаємодії з клієнтом. Сьогодні емпатія є значущим і важливим навиком у контексті підвищення ефективності професійної діяльності спеціалістів у сфері «людина-людина», що стає ключовим фактором успішності майбутніх соціальних працівників, надаючи особливої актуальності темі дослідження [3].

Значення емпатії особистості соціального працівника стає все більш актуальним. Проте в процесі підготовки майбутнього фахівця недостатньо уваги приділяється емоційно-емпатійній стороні особистості. Культура емоційного життя сучасного професіонала залишається маловивченою як спеціальне завдання професійної підготовки. Професійний розвиток майбутніх соціальних працівників потребує подальшого розвитку практичних напрямів розвитку емпатії, оскільки остання займає важливе місце в набутті комунікативних навичок людини. Процес розвитку емпатії визначається включенням студентів-соціальних працівників в активну соціально-психологічну підготовку, що дає можливість задіяти відповідні психологічні механізми (соціально-психологічні тренінги, ігри з паперу, дискусії, моделювання ситуацій тощо). Таким чином, у зв'язку зі зростанням ролі емпатії у професійній діяльності соціального працівника, вивчення та розвитку емпатійних якостей у майбутніх фахівців приділяється особлива увага. Поняття «емпатія» було введено в психологію Е. Тітченером як аналог німецького Einfühlung, використовуваного до цього Т. Ліппсом, і трактувалося близько до поняття приголосного - «симпатія». Т.Ліппс вважає, що, пізнаючи, людина намагається емоційно відчути пізнаний предмет і, відчуваючи його, відкриває щось спільне для себе, а предмет показує людині його сутність [4]. В умовах сучасної війни актуальність цієї теми є особливо важливою, адже розвиток емпатії є важливою частиною розвитку особистості, виховання в особистості культури міжособистісних стосунків та вміння керувати почуттями та

переживаннями однієї людини.

Актуальність проблеми, її суспільна та практична значущість, недостатня теоретична розробленість, а також необхідність вирішення протиріч зумовили вибір теми магістерської роботи: ***«Формування емпатії в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників»***

Мета дослідження: удосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в аспекті підсилення процесів формування емпатійних здібностей.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний огляд літератури з проблеми формування емпатії майбутніх соціальних працівників.

2. Провести емпіричне дослідження для з'ясування рівнів сформованості емпатії майбутнього соціального працівника.

3. Розробити методичні рекомендації щодо формування емпатії у майбутніх соціальних працівників.

Об'єкт дослідження: формування емпатії в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників

Предмет дослідження: зміст, форми і методи формування емпатії майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

Відповідно до поставлених завдань використовувався комплекс **методів дослідження:**

- теоретичні: аналіз, синтез, систематизація, порівняння, класифікація, узагальнення психолого-педагогічної літератури для з'ясування змісту основних понять дослідження, обґрунтування важливості та особливостей формування емпатії у майбутніх соціальних працівників;

- емпіричні: діагностичні (бесіди, анкетування, опитування), забезпечення експериментів, спрямованих на дослідження процесу формування емпатії в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота проводилась у Полтавському Інституті економіки і права серед студентів 3-4 курсів першого рівня вищої освіти.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів, соціальними працівниками, практичними психологами в роботі з учнівською молоддю для прояву особистісного потенціалу, розвитку адекватного самооцінки, навчання методам цілеспрямованої поведінки, внутрішнього самоконтролю та стримування негативних імпульсів, а також у процесі психодіагностичної, корекційно-розвивальної, консультативної, просвітницької, просвітницької діяльності.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних засад формування емпатійних здібностей у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників; удосконаленні змісту професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретико-методологічною обґрунтованістю його попередніх положень; застосування комплексу методів дослідження, що відповідають його науковому обладнанню; поєднання кількісного та якісного аналізу теоретичних та експериментальних матеріалів досліджень, статистичний метод обробки експериментальних даних; покрокова логіка дослідження; особиста участь в експериментальній роботі; Впровадження отриманих результатів у діяльність ЗВО.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях, симпозіумах, семінарах, круглих столах, таких як: «Організація соціально-педагогічної та корекційної роботи в умовах інклюзивного навчання» (Полтава, 2023), «Реал. проблеми». за напрямком соціальної педагогіки «соціальна діяльність і праця» (Харків, 2024).

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається зі вступу, двох

розділів, анотації до розділів, загального висновку, 4 додатків, списку використаних джерел (68 позицій). Загальний обсяг магістерської роботи становить 80 сторінок, з них 56 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

1.1. Сутність понять «емпатія» та «емпатійність»

Сучасному суспільству система вищої освіти потрібна для того, щоб готувати висококваліфікованих спеціалістів, які в майбутньому ефективно виконували б професійні обов'язки, знаходили своє місце на ринку праці, тобто були конкурентоспроможними.

Конкурентоспроможність, на думку С. Хазова, – це якість особистості, яка забезпечує фахівцю вищий рейтинг на відповідному ринку праці та високий попит на його послуги [7].

Особливості розвитку конкурентоспроможної особистості є досить актуальним питанням, якому приділяють увагу науковці. Конкурентоспроможна особистість є основою формування конкурентоспроможного фахівця будь-якої сфери. У цьому напрямку проводяться наукові дослідження, які доводять, що питання розвитку конкурентоспроможності спеціалістів є дійсно актуальним і затребуваним. Проте, вивчаючи науково-методичну літературу, присвячену питанням розвитку конкурентоспроможної особистості спеціаліста, ми дійшли висновку, що дослідження проблеми розвитку конкурентоспроможної особистості соціального працівника в процесі професійної підготовки потребує додаткового дослідження та вивчення. Перш за все, на нашу думку, необхідно уніфікувати основні складові у змісті явища «розвиток конкурентоспроможності

соціального працівника», що дозволить повніше розкрити його сутність.

До діяльності соціального працівника пред'являється ряд дуже серйозних вимог, оскільки від нього залежить здатність розвивати професійні стосунки на гуманістичній основі з урахуванням індивідуальних особливостей кожної людини, розумінням у своїй некомпетентності та унікальності. Однією з якостей, яка, на нашу думку, необхідна для успішного виконання діяльності соціального працівника і дозволяє йому стати конкурентоспроможним фахівцем, є емпатія, і ми погоджуємося з позицією Б. Шапіро, який вважає, що Ефективність роботи соціального працівника залежить від уміння емоційно проникати у світ іншого, від емпатії, від надання емоційної допомоги [8].

Структура емпатії, її види, місце в системі особистісних цінностей давно досліджуються зарубіжною та вітчизняною психологією та педагогікою (В. Бойко, Є. Ільїн, Л. Козяревич, М. Анімов, В. Столін, С. Максименко, В. Лабунська, В. Вартанян, П. Горностай, Т. Данілова, О. Саннікова, К. Юнг, К. Роджерс, Г. Когут, Н. Мак - Вільямс та ін.).

На нашу думку, усвідомлюючи важливість емпатії для професійного становлення майбутніх соціальних працівників, а отже, розвитку їх конкурентоспроможності в процесі професійної підготовки, необхідно дослідити та вивчити різні точки зору науковців на поняття «емпатія» , а також визначити напрямки подальших досліджень шляхів її розвитку.

Проблема емпатії є однією з найважливіших у психолого-педагогічних та інших науках, що вивчають взаємодію в системі «людина-людина».

Серйозні дослідження емпатії почалися в 19 столітті. в Європі. Поняття «емпатія» ввів у психологію Е. Тітченер у 1909 році. Цей термін означає розгляд ситуації з точки зору співрозмовника, емоційне переживання, розуміння, розуміння його поточного емоційного стану. Довгий час поняття «емпатія» і «симпатія» використовуються як синоніми.

Різні вчені висловили свою точку зору та розуміння цього поняття. Одні називали це поняття симпатією (А. Сміт, Т. Спенсер, М. Шелер), симпатією (А.

Шопенгауер), емпатією, співчуттям (В. Дільтей, Т. Ліппс, В. Уоррінгер).

Для А. Шопенгауера симпатія людей один до одного ґрунтується на почутті спільності природи і походження. Ідентифікацію він розглядав як механізм емпатії: у процесі емпатії людина, подолавши свій егоїзм, ототожнює себе з іншими, робить своїми хвилювання, намагається запобігти їхнім стражданням, що приносить їй задоволення і щастя.

Т. Спенсер спробував розглянути розвиток симпатії з еволюційної та культурно-історичної точок зору: він проаналізував роль симпатії в боротьбі за існування в природі та суспільстві та довів, що зміст симпатії ускладнюється при ускладненні соціальні форми. Він виділив інстинктивну (емоційне зараження) та інтелектуальну (симпатія) симпатії [4].

М. Шелер поглибив і розширив різноманітність симпатії, яку він вважав специфічною емоційною формою впізнавання людей один з одним. Вчений розробив класифікацію форм симпатії від нижчих (наслідування, симпатія) до вищих (симпатія). Здатність співчувати і співпереживати дуже важлива для духовного розвитку людини, оскільки в акті співчуття реалізуються потенційні здібності людини від нижчого (вегетативного) рівня до вищого (духовного).

Проблеми, пов'язані з тлумаченням терміну «емпатія» розглядається в педагогічному аспекті як найважливіше завдання етичного виховання. Так, Я. Коменський у своїй праці «Велика дидактика» посилається на шістнадцять правил «мистецтва розвивати етику», найважливішим з яких він вважає необхідність виховання у дітей справедливості родини, доброти — готовності служити іншим людям. Для цього необхідно прищепити молоді розуміння того, що головна мета життя – це життя для Бога і для близьких, для цього людина повинна намагатися своїми діями принести користь якомога більшій кількості людей [3].

Ж.-Ж. Руссо вважав, що основою любові до ближнього є здатність відчувати його страждання. Щоб зберегти цю чуттєвість у молоді, вважає автор, необхідно навчити наступного: людині властиво ставити себе на місце не

щасливіших, а тих, хто більше заслуговує на жалість. ніж сам; Жалість викликає в людині лише проблеми іншої людини, від яких вона не вважає себе вільною; Жаль, який вселяє в людину смуток інших, вимірюють не кількістю цього смутку, а почуттям, яке воно викликає у людей, які страждають [3].

Існує багато визначень емпатії. Так, в Українському педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренка дається таке визначення: емпатія» (від грец. empatheia — у присутності, у часі й відчутті, любов) — пасивно-споглядальний — розуміння думок, почуттів, душевного стану інші люди без активного втручання, з метою надання практичної допомоги, на відміну від симпатії, яка характеризується почуттям доброзичливості, доброзичливості до людини за своїм змістом є передусім інтелектуальним .140].

Емпатія – це якість особистості, здатність за допомогою почуттів проникати у внутрішній світ інших людей, співпереживати їм, ділитися своїми переживаннями, здатність бачити себе на місці інших людей, готовність надати їм допомогу. З цього приводу Є. Ільїн говорить, що емпатія - це емоційна властивість людини, яка відіграє велику роль у спілкуванні між людьми, у розумінні ними один одного, у встановленні взаєморозуміння, тому об'єктом стають переживання інших людей. емоційного розуміння особистості.

Дослідниця Т. Гаврилова довела, що люди з високим рівнем емпатії цікаві іншим людям, пластичні, емоційні та оптимістичні, тоді як люди з низьким рівнем емпатії відрізняються деякими труднощами у встановленні контактів, ригідністю та егоцентризмом. Дуже цікавий з точки зору професійної діяльності соціального працівника, на нашу думку, існує думка, що емпатія допомагає будувати і зміцнювати міжособистісні стосунки, що дозволяє надавати підтримку не тільки в звичайних, а й у складних, екстремальних умовах, коли це особливо необхідно. У концепції Т. Гаврилової емпатія як співчуття реалізує стосунки довіри, турботи, тепла, підтримки.

А. Меграбян дав таке визначення поняття емпатії: «Емпатія – це емоційна реакція людини на хвилювання інших людей, яка виявляється в симпатії та

співпереживанні» [5, с.56]. У його дослідженнях феномен емпатії включає три складові: емпатична схильність – здатність співчувати та бути вразливим; схильність до приєднання - здатність виявляти тепло, доброту та підтримку; чутливість до неприйняття - здатність розвивати адекватне почуття провини, сприйнятливість до критики на свою адресу.

Б. Додонов створив класифікацію «важливих емоцій», де хвилювання, що виникає під час потреби в підтримці, допомозі, сприянні та заступництві, а також емпатії, називають альтруїстичною емоцією. При цьому він виділяє: бажання допомагати іншим; почуття турботи за долю інших, піклування; співпереживання чужим радощам і розчаруванням; почуття співчуття і милосердя [5].

Емпатія, за С. Максименко, характеризує здатність людини до емпатії (переживання суб'єктом тих самих почуттів, які відчувають інші, внаслідок ототожнення з ним) і симпатії (переживання суб'єктом почуттів інших, інших інших та інших почуттів).) і забезпечує соціальну обумовленість поведінки.

На думку В. Лабунської, як соціально-психологічна властивість особистості емпатія включає низку здібностей: здатність емоційно відгукуватися та реагувати на переживання інших, здатність розпізнавати емоційний стан різних і, як раніше. , рухати собою у своїх думках, почуттях і вчинках; здатність давати адекватні відповіді як вербального, так і невербального типу на досвід інших. Є. Ільїн наголошує на ролі, яку відіграє емпатія у стосунках між людьми, у процесах соціального порозуміння, у встановленні взаєморозуміння між людьми [9].

Дослідник Н. МакВільямс вважає, що термін «емпатія» останнім часом майже втратила сенс. І все ж, за словами вченого, іншого слова, яке означає «відчуття з...» і немає «відчувати замість...», що показує справжню різницю між емпатією та співчуттям (або співчуттям, жалем, зацікавленістю та подібними поняттями, які передбачають певний ступінь захисного дистанціювання від людини, яка страждає). Під емпатією, підкреслює Н. Мак

Вільямс, ми не бачимо теплого, підбадьорливого ставлення до інших людей. Емпатія – це здатність емоційно сприймати душевний стан інших [2, с.28].

На нашу думку, для розуміння явища «емпатія» саме як професійна якість соціального працівника дуже важлива посада. Уміння відчувати і розуміти емоційний стан людини, навіть якщо воно не завжди розділене, допомагає соціальному працівнику диференціювати свої переживання від переживань інших людей. Соціальний працівник не завжди поділяє переконання клієнта, не завжди «внутрішньо» погоджується з ним, маючи власні переконання. З цієї точки зору соціальному працівнику важливо зрозуміти емоційний стан клієнта, не засуджуючи його і не нав'язуючи йому свого емоційного переживання.

Для забезпечення такого ставлення, власне, більш необхідна емпатія, ніж симпатія.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що емпатія – це складне багатокомпонентне утворення, структура якого являє собою сукупність емоційних, когнітивних і поведінкових здібностей, умінь і навичок людини.

Отже, з точки зору нашого дослідження, цікавою є позиція В. Бойка, який виділяє такі види емпатії: емпатія раціональна (здійснюється шляхом інтенсивної аналітичної обробки інформації про іншу людину); емоційна емпатія (реалізується через емоційне переживання переживань і почуттів); інтуїтивна емпатія (обробка інформації про інших здійснюється на інтуїтивному рівні) [1].

Як бачимо, емпатія, емпатійне переживання, досліджується різними науковими школами, течіями, пов’язаними з проблемами соціального навчання, розвитку особистості та спілкування, пов’язаних з різними видами діяльності, але загальної чіткої позиції щодо визначення немає. цієї концепції.

Зведення існуючих визначень поняття «емпатія», вважаємо за доцільне розглядати це явище як соціально-психологічну властивість особистості, наділеної певними здібностями, такими як: здатність емоційно реагувати на

переживання інших людей, здатність розпізнавати свій емоційний стан і здатність до подумки переносити себе на думки, почуття і вчинки інших людей, уміння використовувати методи спілкування, що полегшують переживання і страждання людей.

З цієї позиції безперечно, що емпатія є важливою частиною професійної майстерності, а розвиток емпатії є невід'ємною частиною підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності.

Таким чином, вважаємо, що необхідно забезпечити розвиток професійної емпатії майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

Вище вже зазначалося, що емпатія має складну розгалужену структуру, тому важливо розробляти програми розвитку, спрямовані на кожну частину, тобто це повинна бути цілісна система різноманітних вправ, ділових ігор, завдань, практикумів з різних видів психокорекції, ряд соціально-психологічних вправ, майстер-класів, різноманітні сучасні інтерактивні технології навчання та інші методи розвитку професійної емпатії.

Розвиток професійної емпатії майбутніх соціальних працівників також має здійснюватися в умовах вивчення фахових дисциплін, особливо прикладного спрямування, таких як: теорія і практика соціально-педагогічного консультування, основні знання з психотерапії та психокорекції, психодіагностика, конфліктологія, послуги в системі освіти, основи реабілітації та соціально-психологічного супроводу, психологія спілкування та ін.

Розвиток професійної емпатії на особистісному рівні передбачає елементи самовдосконалення, теоретичного самонавчання та рефлексії власного досвіду, ознайомлення з протоколами консультативних зустрічей тощо, тобто самостійну, самостійну роботу. Навчання у вищому навчальному закладі має сприяти розвитку особистості.

Саме в розробці програм розвитку професійної емпатії як складової конкурентоспроможності майбутніх соціальних працівників у процесі

професійної підготовки ми вбачаємо подальші перспективи та завдання наукового пошуку.

1.2. Форми прояву емпатії та її структурні компоненти

Особливе значення для теорії та практики вивчення цього феномену має виділення основних факторів, що впливають на емпатію людини, зокрема: ступінь близькості до об’єкта, частота взаємодії, розмова тут, інтенсивність стимулу, що викликає емпатія, минулий досвід, типологічна група, емоційна збудливість, виділення провідних каналів емпатії та ін. [3].

Для теоретико-методологічного підходу до дослідження особливого значення набуває виділення основних каналів емпатійного акту, оскільки ми розглядаємо емпатію як стійку комплексну властивість особистості, що виконує регулятивну, комунікативну та життєзабезпечувальну функції. Стійкість емпатії пов'язана, на нашу думку, з тим, що можливості її розвитку у суб'єкта обмежені. На думку Є.П. Ільїна, емпатію доцільно розвивати лише в тому випадку, якщо її вихідний рівень не нижче середнього [3]. Однак ми вважаємо, що компенсаторні можливості інституцій, які сприяють або перешкоджають емпатії, досі недостатньо вивчені – вони можуть полегшувати або перешкоджати дії всіх основних каналів емпатії.

У структурі емпатії ми (слідом за В.В. Бойко) виділяємо декілька каналів, а саме:

1) раціональний канал, який характеризує спрямованість уваги, сприйняття і мислення суб'єкта, який виражає співпереживання сутності іншої людини - її стану, проблемам, поведінці. Це спонтанний інтерес до іншого, що сприяє більш емоційному та інтуїтивному відображенню партнера. У раціональній частині емпатії, без логіки чи мотивації інтересу до інших, партнер звертає увагу на власну матеріальність;

2) емоційний канал емпатії, який фіксує здатність суб'єкта емпатії

емоційно рефлексувати на інших - співчувати, ділитися і т.д. Емоційна чутливість у цьому випадку стає способом «входження» в енергетичне поле партнера. Зрозуміти його внутрішній світ, спрогнозувати поведінку та ефективно впливати можна лише за умови, що у суб'єкта емпатії вироблено певне русло;

3) інтуїтивний канал емпатії свідчить про здатність суб'єкта бачити поведінку партнерів, діяти в умовах відсутності попередньої інформації про них, спираючись лише на досвід, доступний підсвідомості. На рівні інтуїції доповнюється та узагальнюється різноманітна інформація про партнерів.

Ефективність емпатії має тенденцію до зниження, якщо людина намагається уникати особистих взаємодій, вважає недоречним проявляти інтерес до інших людей тощо. Навпаки, всі емпатичні канали працюють більш активно і надійно, якщо немає перешкод з боку особистісних установок.

Важливою характеристикою спілкування суб'єкта вважається гостра здатність до співпереживання, що дозволяє створити атмосферу відкритості та довірливості. Розслабленість партнера сприяє емпатії, а середовище напруженості, неприродності, підозрілості заважає розкриттю емпатії.

Тому розвиток уявлень у психологічній науці про емпатію є неоднозначним і дискусійним, саме від розуміння її як реакції почуття на почуття в афективно-когнітивному процесі розуміння внутрішнього світу оточуючих в цілому. Сучасний підхід до емпатії як складної інтегральної властивості особистості робить основний акцент на оновленні цього визначення або диференціації його компонентів (у проблемному полі нашого дослідження – основні канали емпатії). Найкращою ми вважаємо дворівневу модель, де змінні другого рівня визначаються змінними першого рівня (фактор моделювання емпатійних проявів). Ця модель у вигляді діаграми представлена на рис. 1. Показники узгодженості даної моделі такі: $\chi 2=4,633$, df=3, p=0,201; CFI=0,968; RMSEA=0,052; RMR=0,055. ви-

тоді представлену модель можна вважати придатною для аналізованих

даних. Діаграма ілюструє пряму залежність усіх показників каналів емпатії від ідентифікації з емпатією та установками, які їй сприяють, і зворотну їх залежність від показника здатності проникати в емпатію. Відповідно, іронія полягає в тому, що роль проникаючої здатності в цьому зразку негативна. Як видно, це пов'язано з тим, що активне втручання у внутрішній світ іншої людини розглядається досліджуваними як порушення контрольованої соціальної дистанції у спілкуванні, необхідного підпорядкування співрозмовнику, а отже, певному мірою, яка перешкоджає їхньому емпатійному розумінню своєї сторони. У науковій літературі виділяють дві основні форми емпатії – емоційну та когнітивну [1], які тісно пов'язані між собою. Зрештою, розуміння почуттів і емоцій інших базується на когнітивних процесах порівняння, аналогії та аналізу. У мовленнєвій діяльності емпатія є способом вираження доброзичливого ставлення мовця до адресата та однією з форм реалізації принципу ввічливості. Вербальна емпатія визначається як вираження розуміння почуттів інших [4].

Культура спілкування передбачає вміння використовувати різні форми емпатійного мовлення, яке спрямоване на вираження співчуття, співчуття, вміння радіти успіхам інших і є основною формою людського спілкування. У багатьох життєвих ситуаціях людині необхідно відчувати підтримку оточуючих, бути почутою і зрозумілою співрозмовниками. Тому емпатія посідає провідне місце в міжособистісному спілкуванні і водночас є виявом ступеня соціалізації особистості. Співпереживання є однією з основних форм і тактик людського спілкування, що забезпечує його несуперечливість, дає змогу встановити добрі стосунки між учасниками спілкування. Основні принципи емпатійного мовлення включають наступне:

- уважно слухати співрозмовника;
- намагайтеся зрозуміти почуття інших;

виявляти співпереживання та щирий інтерес до того, що говорить партнер по спілкуванню;

- виявляти інтерес до потреб інших;

- виявляти здатність розуміти точку зору інших людей [7].

У вербальній комунікації емпатія реалізується через мовленнєві акти ілокутивної емпатійної спрямованості, тобто експресії [9]. Основним комунікаційно-інтенційним змістом виступаючих є вплив на емоційну сферу слухача, його почуття та дії. Емпатичні ілокутивні акти не є суперечливими формами спілкування. Вони спрямовані на припинення конфронтації, створення позитивних стосунків між учасниками мовленнєвої діяльності.

Вербальна емпатія часто проявляється в негативних для слухача ситуаціях спілкування. Емпатичні мовленнєві акти покликані забезпечити психологічну підтримку співрозмовника, гармонізувати стосунки партнерів по спілкуванню. Мовець висловлює співпереживання, співчуття, втіху, розуміння, занепокоєння, сум, добре ставлення до співрозмовника як реакцію на негативний емоційний стан співрозмовника.

Крім вербальних способів існує безліч невербальних форм реалізації емпатійного значення в процесі спілкування. Найпоширеніші невербальні одиниці зі значенням емпатії включають фонацію, тобто модуляцію голосу та інтонацію. Емпатія може реалізовуватися різними жестами, що вказують на підтримку, щирі почуття з боку мовця, а також чуттєвими невербальними засобами. Мімічні одиниці по суті є невербальними засобами прояву емпатії. Просто посмішкою можна виразити щиру радість за співрозмовника, а виразом обличчя — зацікавленість чи симпатію тощо. У багатьох комунікативних ситуаціях простежується поєднання кількох невербальних засобів пояснення емпатійного ставлення мовця.

Важлива роль емпатії в спілкуванні підтверджується тим, що її відсутність значно ускладнює спілкування і може призвести до його припинення. У неемпатійних комунікативних актах включають вирази самовихваляння, осуду, звинувачення тощо. Ці мовленнєві акти нехтують інтересами слухача та віддають перевагу потребам та інтересам мовця.

Використання емпатійних методів спілкування забезпечує кооперативну мовленнєву взаємодію, сприяє встановленню партнерських стосунків між комунікантами, тобто відіграє важливу роль у забезпеченні успішного спілкування.

Неоднозначність розгляду дослідниками емпатії дає підстави виділяти в структурі емпатії такі компоненти:

1. Емоційний - здатність розпізнавати і розуміти емоційний стан інших. Характеризується як пасивна симпатія, форма співучасті в емоційному стані партнера, в якій відсутній дієвий початок («Я бачу, що він поганий»).

2. Когнітивний - здатність подумки переносити себе в думки, почуття і дії інших. Характеризується розумінням і розумінням внутрішнього світу іншої людини, проявом симпатії («Мені його шкода, мені байдуже, що він поганий»).

3. Поведінка - здатність використовувати методи спілкування, що полегшують страждання інших людей; допомога, сприятлива поведінка у відповідь на переживання інших. Характеризується як бажання надати ефективну допомогу («Я допоможу, я постараюся допомогти»).

Існують різні критерії розрізнення типів і форм емпатії, наприклад:

1) початок емпатії (за цим критерієм виділяють глобальну, егоцентричну і просоціальну емпатію);

2) диспозиційна емпатія (особистісна та ситуативна емпатія);

3) рівень розвитку емпатії (елементарно - рефлексивна та особистісна форма емпатії).

Такий критерій визначення форм емпатії, як спрямованість емпатійних переживань, пов'язаний із загальною спрямованістю особистості та її ціннісними орієнтаціями. За цим критерієм емпатія поділяється на симпатію та емпатію.

У сучасній психології вже ніхто не заперечує той факт, що емпатії можна навчити себе і інших людей. Самонаправлена форма емпатії позначається співчуттям, дискомфортом або стражданням. Вона з'являється в ситуації, коли

стан партнера видно, викликає напругу і розчарування у власних міжособистісних потребах емпатія, і він стає емоційно вразливим. При цьому індивід відчуває переживання, подібні об'єкту емпатії, але спрямовані на нього самого.

Інша спрямована форма емпатії називається симпатією, емпатією або емпатичною турботою. Співчуття відображає переживання індивіда нещастя інших, незалежно від його власного благополуччя.

Воно виникає в ситуації, коли усвідомлюється стан партнера, активізуються моральні імпульси на його користь і пробуджується потреба допомогти йому. Існує декілька досліджень ролі емпатії у професійній діяльності практичного психолога, тому ця тема є актуальною на сьогодні. Нами було проведено дослідження емпатійних здібностей студентів 3-го та 4-го курсів спеціальності «Соціальна робота» за методикою А. Меграбяна та Н. Епштейна.

Ми виявили, що серед студентів низький і дуже низький рівень емпатії мали 46,1% респондентів, а серед п’ятих – лише 8,3%. Середній рівень серед третєкурсників – 46,1%, четвертих – 66,7%. Можна припустити, що під час навчання емпатійні здібності студентів-психологів систематично формуються психолого-педагогічними методами навчального процесу, а також завдяки самонавчанню, саморозвитку студентів через усвідомлення важливості емпатійних здібностей у собі. Діагностична та переддипломна практика, де також має проводитися корекційно-розвивальна робота, сприяє встановленню контактів з вихованцями навчального закладу, з колегами, батьками, спонукає до застосування навичок спілкування, соціальної перцепції та її механізмів, таких як ідентифікація , рефлексія, без якої немислиме співпереживання. Здатність до емпатії – це інсайт – здатність швидко й адекватно розпізнавати людей і стосунки, прогнозувати поведінку людини. На рівні особистісних характеристик інсайт передбачає наявність у людини гуманістичної спрямованості, ціннісних орієнтацій, вольових рис характеру. Як частина

висококваліфікованого спілкування, сприйняття передбачає кілька навичок: уважно слухати людей, враховувати вікові та індивідуальні особливості співрозмовників тощо.

Як бачимо, емпатія пов'язана з гуманістичною спрямованістю особистості. Гуманність розуміється як дотримання принципів рівності між усіма людьми, поваги та справедливості, а також вимогливість у реалізації цих принципів. Поняття «людяність» усуває опозицію «альтруїзм – егоїзм», яка передбачає або самопожертву, або егоїстичний егоїзм. Для високорозвиненого здорового суспільства характерна гуманістична спрямованість, яка виявляється у співпереживанні людині в біді, у готовності їй допомогти, у потребі творити добро і боротися зі злом. Гуманна людина вміє не тільки розділяти горе, а й радіти успіхам, визнавати досягнення інших людей. Йому чужі почуття заздрості та злоби, він бореться з жорстокістю, насильством, зневагою до людської гідності, поважає всіх людей незалежно від віку, статі, соціального статусу, національності. Гуманістична спрямованість виявляється у спілкуванні та поведінці: у підтримці, участі, допомозі. Тому поняття «гуманність» і «гуманістична спрямованість» тісно пов'язані з поняттям емпатії. В епоху великої конкуренції, споживацтва та взаємної агресії в суспільстві проблема людяності та емпатії є особливо актуальною. У перспективі передбачається дослідження взаємозв'язку гуманістичної спрямованості особистості студентів із здатністю до емпатії.

У всіх є загальний базовий рівень емпатії, завдяки цьому встановлюється зв’язок між дитиною та батьками, а згодом – між дітьми. Співчуття, вміння прощати, входити в ситуацію іншої людини, чуйність, альтруїзм, милосердя, допомога, вміння отримувати задоволення від вчинку - все це базується на емпатії. Іншими словами, емпатія - це не «я розумію, що ти відчуваєш», а «я відчуваю, як ти». «Я відчуваю, що ти боїшся, що ти щасливий, що ти здивований, що ти злий». При цьому «Я» людини зберігається, воно торкається переживань інших, але не розчиняється в ньому.

1.3. Роль емпатії у роботі з клієнтами соціальної роботи

Ефективність взаємодії соціального працівника і клієнта багато в чому залежить від співчутливого погляду на проблему. Виявляти емпатію означає зважати на лінію поведінки іншого (ставитися до нього з симпатією), а власну лінію можна розвивати по-своєму. Зазвичай розрізняють два типи емпатії:

• інтелектуальний, коли люди обмінюються думками один з одним і водночас знаходять порозуміння;

• емоційний, коли мова йде про почуття, які не обов'язково виражаються словами [12].

Для встановлення стосунків необхідна наявність однотипної емпатії за умови їх рівноправності.

У практиці соціальної роботи необхідно розрізняти такі поняття, як емпатія і симпатія. Емпатія передбачає активне використання, що дозволяє зрозуміти і відчути почуття інших людей. Співпереживання дає можливість зрозуміти страждання іншої людини, але самі почуття залишаються нашими, але для сильного співпереживання часто потрібна та чи інша форма співчуття, коли людина відчуває бажання зрозуміти інших. Але повна ідентифікація та ідентифікація також руйнує емпатію, тому для соціального працівника дуже важливо зберегти власну особистість [18].

Випробовуючи симпатію, соціальний працівник насамперед поглинений власними почуттями, які демонструються клієнту без урахування переживань останнього, оскільки симпатія не означає ефективного розуміння іншої людини. Емпатія дозволяє клієнту залишатися незалежною особистістю, яка має право на власні почуття і думки, але не дозволяє соціальному працівнику критично підходити до почуттів інших людей. На практиці соціальний працівник часто виявляє симпатію до клієнта, а не емпатію. Причиною цього може бути відсутність індивідуальних здібностей до емпатії, підвищена збудливість особистості, а також відсутність часу,

знань, організації закладу, де оплачуються лише видимі, практичні заходи. У разі відсутності емпатії ефективність інтерв'ю може значно знизитися або набути негативного характеру[23].

Якщо проблема вже знайома соціальному працівнику, він може застосувати штучну емпатію, виявляючи розуміння і вірячи, що це саме те, чого від нього очікують. Однак такий вид штучної підтримки і штучного розуміння часто виявляється неефективним, оскільки не сприяє внутрішньому розвитку клієнта, коли необхідно думати і розуміти себе.

Не можна ігнорувати той факт, що різниця в походженні, освіті, соціальному статусі дуже ускладнює встановлення стосунків між клієнтом і соціальним працівником. Наприклад, якою мірою соціальний працівник вищого класу може зрозуміти умови, з якими стикається більшість бідних сімей, які живуть у злиднях? При першій зустрічі це зробити дуже важко, але в процесі спілкування є реальна можливість зрозуміти людину як би зсередини, виходячи з її власної історії, навіть якщо ставлення соціального працівника до ситуація не змінюється. Емпатія передбачає розуміння будь-яких почуттів, які відчуває інша людина, які виявляються як у позитивних, так і в негативних емоціях [32].

Емпатія є основою ефективного слухання, яке є формою активного спілкування та взаємодії з партнером. Існує два типи взаємодії соціального працівника з клієнтом:

1. Нерефлексивне слухання, яке є активним процесом, що вимагає використання невербальних засобів і уваги. При цьому залучаються такі мовні стратегії, як короткі відповіді та нейтральні фрази («так», «так-так» тощо). Цей метод вислуховування використовується соціальним працівником у випадках, коли клієнт.

1. Нерефлексивне слухання, яке є активним процесом, що вимагає використання невербальних засобів і уваги. При цьому залучаються такі мовні стратегії, як короткі відповіді та нейтральні фрази («так», «так-так»

тощо). Цей метод вислуховування використовується соціальним працівником у випадках, коли клієнт.

1. Нерефлексивне слухання, яке є активним процесом, що вимагає використання невербальних засобів і уваги. При цьому залучаються такі мовні стратегії, як короткі відповіді та нейтральні фрази («так», «так-так» тощо). Рефлексивне слухання. Цей прийом використовується в тих випадках, коли клієнт не хоче розмовляти або, навпаки, дуже балакучий, а соціальному працівнику необхідно отримати від нього якусь інформацію.

Рефлексивне слухання включає:

- Відкриті запитання, які дають клієнту можливість вільно формулювати свої відповіді;

- Закриті питання, що вимагають від клієнта відповіді «так» або «ні»;

- Уточнення питань;

- Способи повторення основних думок клієнта; їх перефразування;

- Резюмуючий прийом, який полягає в резюмуванні основних думок клієнта і його почуттів[10].

Всі ці методи спрямовані на розвиток і зміцнення взаєморозуміння. Застосовуючи рефлексивне слухання, необхідно звертати увагу на невербальну інформацію, що міститься в поведінці клієнта (інтонація, жести, міміка, зміни мізансцени тощо).

Методику міжособистісного спілкування з клієнтом слід розробляти відповідно до принципів:

• психологічна ефективність використання комунікаційних прийомів залежно від індивідуальних особливостей клієнта;

• відповідність цілей і завдань відносин актуальності і змісту проблем клієнта;

• оптимістичний підхід до можливостей і сильних сторін клієнта.

Особливе значення мають технології взаємодії соціального працівника з клієнтом, розробка основних етапів і можливих методів її реалізації,

налагодження контактів для спільної роботи, активізація можливостей клієнта щодо вирішення проблеми, бажання висловити та отримати розташування, емпатія.

Значення емпатії у професійній діяльності соціального працівника елементарності наголошувалося в багатьох працях вчених, але спеціально не вивчається. Як складне особистісне утворення емпатія не зводиться до мимовільного прояву емоційних чи моральних станів фахівця. Емпатія - це набір якостей і характеристик особистості, де співвідношення обізнаності і поведінка, емоції та настрої, що проявляються у професійній діяльності і спілкування, і це поєднання відбивається на рисах його характеру.

Важливим аспектом емпатійного спілкування є соціальна перцепція як процес і результат сприйняття, розуміння та оцінки людиною явищ навколишнього світу, соціальних об'єктів: інших людей, себе, груп. У більш вузькому розумінні соціальною перцепцією вважається міжособистісна перцепція: процес розуміння зовнішніх характеристик людини, порівняння їх з її особистісними характеристиками, інтерпретація або передбачення її дій на основі цього. При спілкуванні сприйняття взаємне, люди розуміють, інтерпретують і оцінюють один одного.

У процесі розмови з клієнтом у соціального працівника часто виникають різні почуття щодо поведінки клієнта, його способу представитися, визнання власної проблеми. Особливості сприйняття значною мірою визначаються так званими механізмами соціальної перцепції.

Механізми соціального сприйняття - це способи, якими люди інтерпретують, розуміють і оцінюють інших людей [11]. Найпоширенішими є атракція, каузальне припущення, ідентифікація, соціальна рефлексія, емпатія.

Атракція - це особлива форма розуміння і пізнання іншої людини, в основі якої лежить формування міцного позитивного почуття до неї. Завдяки позитивним почуттям симпатії, дружби, любові між людьми виникають якісь стосунки, які дозволяють глибше зрозуміти один одного. Атракція як

механізм соціальної перцепції розглядається в трьох аспектах: процес розвитку привабливості інших людей, результат цього процесу, якість ставлення[15].

Таким чином, розвиваючи позитивне ставлення до клієнта ще напередодні зустрічі з ним, соціальний працівник може уникнути виникнення оціночних суджень і стигматизації. Вважається, що більш позитивне сприйняття сприяє глибшому дослідженню проблем клієнта. Соціальний працівник працює з інтересом, що значно підвищує ефективність його взаємодії з клієнтом [19].

Причинна атрибуція - приписування особі причин її поведінки, коли існують власні припущення про те, чому підозрювана особа поводиться певним чином. Спостерігач робить це або на підставі схожості поведінки індивіда з будь-яким обличчям чи зображенням знайомої йому людини, або на основі аналізу власних мотивів, які можна передбачити в подібній ситуації. Ці образи можуть бути не реальними людьми (образи художніх героїв), усвідомленими чи сформованими на підсвідомому рівні[21].

Прикладом дії такого механізму може бути взаємодія соціального працівника з клієнтом, який повернувся з місця позбавлення волі. При встановленні контакту соціальний працівник може пояснити агресивні прояви невербальної поведінки клієнта як невдоволення, зарозумілість, що, на його думку, характерно для «іміджу» особи, яка повертається з місць позбавлення волі. У соціальній роботі необхідним елементом професійного спілкування є емпатійне слухання як активний процес взаємодії соціального працівника-консультанта з клієнтом, що включає всі види почуттів, інтуїції, рефлексії. У практиці професійного спілкування виділяють кілька рівнів емпатії.

Дуже високий рівень відповідає хворобливо розвиненій емпатії. Надмірна чутливість (емоційна чутливість і вразливість) проявляється в постійній тривозі про інших людей. Підвищена вразливість часто викликає

страждання та почуття провини, навіть якщо для цього немає причин. У професійному спілкуванні це може викликати у соціального працівника стрес, депресію, а отже, нездатність приймати виважені рішення, діяти послідовно і рішуче, зберігати внутрішні ресурси для подальшої діяльності.

Високий рівень емпатії характеризується чутливістю до проблем оточуючої людини, великодушністю, здатністю прощати інших. Людина з розвиненою емпатією виявляє щирий інтерес до життя інших людей, бажання бути причетним до поліпшення їхньої долі. Для соціального працівника цей рівень є найбільш бажаним. Це допомагає налагодити контакт, швидко знайти спільну мову, адекватно сприйняти проблему клієнта. Толерантне ставлення до самокритики також сприяє досягненню консенсусу та вирішенню конфліктів шляхом пошуку компромісу.

Більшість людей мають середній рівень емпатії, який характеризується врівноваженістю, розсудливістю, достатнім рівнем самоконтролю власних почуттів. Це також прийнятний рівень розвитку цієї якості для соціального працівника, оскільки стосунки та поведінка інших аналізуються більшою мірою за допомогою логіки, а не почуттів та емоцій.

Людина з низьким рівнем емпатії характеризується емоційною холодністю, нерозумінням емоційних проявів у вчинках інших, керуванням лише логікою, «сухою» обережністю, замкнутістю. І, як наслідок, відсутність друзів, самотність, життя у власній «мушлі». Дуже низький рівень емпатії має ті ж характеристики, що й низький рівень, але з більшим рівнем ускладнень. Це неприйняття стосунків з колегами, труднощі спілкування, непорозуміння, конфлікти. Причина – надмірна акцентованість на власній персоні, егоїзм, а отже, нездатність зрозуміти почуття та емоції інших людей. Зрозуміло, що останні два рівні несумісні з професією соціального працівника, оскільки суперечать її гуманістичній сутності, яка вимагає від фахівця певної чутливості до життя інших, не тільки «близьких», а й «далеких». ".

Досвідчений емпатичний соціальний працівник, працюючи з різними людьми, швидко та інтуїтивно адаптується до відповідного стилю спілкування, навіть не замислюючись над тим, що він робить.

Висновки до першого розділу:

Нами розглянуто різні підходи до поняття «емпатія» та виділено найбіль вагоме для нашого дослідження. Емпатія - це якість особистості, здатність за допомогою почуттів проникати у внутрішній світ іншої людини, співчувати їй, ділитися своїми переживаннями, здатність бачити себе на місці іншої людини, готовність їй допомогти. Доведено необхідність розвитку емпатійних здібностей для соціального працівника саме високий рівень емпатії характеризується чутливістю до проблем інших людей, великодушністю та здатністю прощати інших. Людина з розвиненою емпатією виявляє щирий інтерес до життя інших людей, бажання брати участь у поліпшенні їх долі. Для соціального працівника цей рівень є найбільш бажаним. Це допомагає налагодити контакт, швидко знайти спільну мову, адекватно сприйняти проблему клієнта. Толерантне ставлення до самокритики також сприяє досягненню консенсусу та вирішенню конфліктів шляхом пошуку компромісу.

Охарактеризовано компоненти та форми емпатії та принципи емпатійного слухання: уважно слухати співрозмовника; намагайтеся зрозуміти почуття інших; виявляти співпереживання та щирий інтерес до того, що говорить партнер по спілкуванню; проявляти інтерес до потреб інших;- виявляти вміння розуміти точку зору інших людей.

РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОЗНАК ЕМПАТІЇ ТА МЕТОДИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

2.1. Вивчення рівня сформованості емпатійних здібностей майбутніх соціальних працівників

Мета експериментального дослідження – визначити рівні сформованості емпатійних здібнстей майбутніх соціальних працівників.

Завдання експериментального дослідження:

1) визначити діагностичний інструментарій відповідно до завдань дослідження та особливостей експериментальної групи;

2) окреслення найбільш ефективних технологій, форм і методів формування емпатійних здібностей майбутніх соціальних працівників;

3) обробка результатів експериментальних досліджень, їх узагальнення та формулювання висновків.

Відповідно до мети та завдання дослідження розроблено програму та методику проведення педагогічного експерименту, яка передбачала використання ряду методів: теоретичного – аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації, порівняння, абстрагування, конкретизації, моделювання, вивчення передового педагогічного досвіду, рефлексія власної педагогічної діяльності; емпіричні – опитування (анкетування, інтерв'ю); спостереження; тестування; експертна оцінка; педагогічний експеримент; математична та статистична обробка даних для кількісного та якісного аналізу результатів педагогічного експерименту, їх перевірки та перевірки достовірності.

Проведено експериментальне дослідження ефективності реалізації конкретних педагогічних умов формування емпатійнх здібностей майбутніх соціальних працівників за допомогою спеціально організованого

педагогічного експерименту, який передбачав внесення основних важливих змін у навчально-виховний процес відповідно до мети та завдань роботи.

Науково-експериментальна робота проводилась у 2022 – 2023 роках на базі Полтавського інституту економіки і права. Дослідно-експериментальна робота включає три взаємопов'язані етапи: констатацію, формування та узагальнення. У педагогічному експерименті взяли участь 35 студентів 3-4 років навчання освітнього рівня бакалавр, контрольну складали (КГ – 15 студенти) та експериментальну (ЕГ – 20 студентів).

На верифікаційному етапі (2014-2016 рр.) педагогічного експерименту було проведено ретроспективний аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури з метою з’ясування сформованості у майбутніх соціальних працівників емпатійних здібностей. Обґрунтовано методичні рекомендації щодо формування емпатії у професійному навчанні.

Констатувальний етап експерименту передбачає розробку діагностичного інструментарію для оцінки рівнів сформованості у майбутніх соціальних працівників емпатійних здібностей, а також причинно-наслідкових зв’язків між педагогічними явищами.

У ході перевірочного експерименту було реалізовано низку завдань: відібрано досліджуваних (студенти були розподілені на контрольну та експериментальну групи – КГ та ЕГ відповідно); обґрунтовано критерії, показники та рівень розвитку сформованості емпатійних здібностей; розроблено діагностичний інструментарій; проведено діагностичний розріз, аналіз та інтерпретацію його даних.

При постановці експерименту ми повинні дотримуватися теоретичних положеннях, розглянутих у першому розділі. Він включає в себе всі його частини: постановка мети, завдань і інтерпретація результатів, коригування стану речовини перед експериментом, визначення умов експерименту, визначення можливості впливу інших змінних - експеримент, порівняння аналізу стану результатів.

У дослідженні ми виходимо з того, що ефективність дослідження залежить від рівня умов експериментальної ситуації. Тому результати експериментального втручання повинні бути представлені в доступній для спостереження формі.

Успішною основою є знання методики підготовки та проведення експерименту: послідовності вимірювань і спостережень, детального опису кожної операції з урахуванням обраної методики проведення експерименту, вибору методу контролю якості операцій, які разом забезпечують надійність і точність. Необхідно переконатися, що обраний метод відповідає сучасному рівню науки та умовам, в яких проводяться дослідження, і може бути практично застосований.

Ми використовували такі методи: «Здатність вчителя до емпатії» І. М. Юсупова, «Перероблений опитувальник емпатійних схильностей» А. Меграбьєна, Н. Епштейна, «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, «Проективний тест егоцентричних асоціацій».

Аналізуючи методику «Здатність вчителя співпереживати» І. М. Юсупова, можна сказати, що ми отримали достовірні результати, оскільки всі 20 опитаних мали достатньо високий рівень відкритості, який ми отримали за шкалою істинності. Усі дослідження мають середній рівень емпатії (від 37 до 62 балів). Середній рівень емпатії, який є у більшості людей. Інші не можуть назвати таких людей «товстошкірі», при цьому вони не особливо чутливі люди. У міжособистісних стосунках вони краще здатні судити про інших за їхніми діями, ніж довіряти своїм особистим враженням. Ці люди не байдужі до емоційних проявів, але в більшості випадків володіють собою. У спілкуванні вони уважні, намагаються зрозуміти більше, ніж сказане словами, але коли почуття співрозмовника виражені занадто сильно, вони втрачають терпіння. Вони вважають за краще не висловлювати свою точку зору глибоко. Читаючи художні твори та переглядаючи фільми, ці люди частіше стежать за діями, ніж за переживаннями героїв. Складно передбачити розвиток

стосунків між людьми, тому буває, що їхні дії стають несподіваними для такого типу людей. У них мало емоцій, і це заважає їм повністю розуміти людей.

Нашою метою при обробці результатів «Модифікованого тесту-опитувальника емпатійних схильностей» А. Меграбієна, Н. Енштейна є отримання індексу емпатії (або емпатійних схильностей). Так, 5% (1 особа) респондентів мають високий рівень емпатійних схильностей, 90% (18 осіб) респондентів мають середній рівень емпатійних тенденцій, 5% (1 особа) респондентів мають низький рівень емпатичні тенденції.

Отже, можна сказати, що отримані результати «Модифікованого тесту-опитувальника емпатійних схильностей» А. Меграбієна, Н. Епштейна суттєво не відрізняються від даних методики «Здатність вчителя до емпатії» І. М. Юсупова.

Усіх респондентів ми розділили на три групи:

1. З низьким рівнем емпатійних тенденцій;

2. Із середнім рівнем емпатійних тенденцій;

3. З високим рівнем емпатійних тенденцій.

Тому наведемо аналіз методу Рокіча «Ціннісні орієнтації» по групах. Група людей (1 група) з низьким рівнем емпатії віддає перевагу активному життю, здоров'ю, свободі думок, свободі своїх суджень, матеріальній забезпеченості, знанням, впевненості в собі, цікавій роботі, задоволенням. І не важливі для них суспільне визнання, рівність, мир у країні, життєва мудрість, любов, краса природи, щасливе сімейне життя, хороші друзі, творча діяльність.

Респонденти з високим рівнем емпатії (3 група) вибирали важливі для себе цінності: здоров'я, фінансова підтримка, цікава робота, соціальне визнання, свобода поглядів, задоволення, творча діяльність, любов. Менш привабливими вважаються життєва мудрість, знання, активне життя, краса природи, мир у країні, щасливе сімейне життя, свобода поглядів, хороші

друзі, рівноправність. Тому можна сказати, що таке важливе почуття, як кохання, яке пробуджує в людині здатність співпереживати та співпереживати іншим, вважають важливим лише респонденти з високим та помірним рівнем емпатії.

Якщо говорити про інструментальні цінності, то особи з високим рівнем емпатії обирали більш значущі для себе цінності: акуратність, радість, відповідальність, сміливість, вихованість, працьовитість, самостійність, чуйність, широта зору. Менш важливі для них освіченість, сильна воля, висока вимогливість, раціоналізм, дисциплінованість, чесність, толерантність, самовладання, незворушність поглядів. Люди з низьким рівнем емпатії відзначали особливо важливі для себе інструментальні цінності: свободу, освіченість, сильну волю, раціоналізм, мужність, відповідальність, радість, широту поглядів, толерантність. А незворушність поглядів, вихованість, слухняність, дисциплінованість, старанність, висока вимогливість, самовладання, чуйність, точність, чесність для них другорядна.

Таким чином, звідси випливає, що важливе значення для розвитку емпатії як чутливість є важливим для людей з високим і помірним рівнем емпатії порівняно з людьми з низьким рівнем емпатії. Таким чином, видно, що на даному етапі свого життя наші піддослідні із середнім і високим рівнем емпатії мають таку ієрархію цінностей, яка включає високий рівень залученості в трудову, сімейно-побутову сферу, дозвілля. на середньому рівні важливості. Таким чином, можна сказати, що система цінностей людини може сприяти розвитку здатності до емпатії та співпереживання, або, навпаки, не сприяє цьому процесу.

Метою обробки результатів «Проективного тесту егоцентричних асоціацій» є отримання індексу егоцентризму. Дуже високий рівень егоцентризму у 5% (1 особа) респондентів може свідчити про підкреслення людиною власної особистості. У процесі аналізу отриманих результатів ми вважаємо, що егоцентризм та егоцентрична спрямованість є рисами

особистості. Вони описують його позиції та представляють центроване та фіксоване соціальне ставлення, яке стосується уваги до характеристик, думок, досвіду, ідей, дій людини щодо мети тощо. Саморефлексія включається з дитинства. Егоцентричною спрямованістю називають позицію, яка сприяє автономії особистості від інших людей, і зумовлена потребою у власному успіху, симпатії, турботі, афіліації, самоствердженні, захисті свого «Я», в т.ч. психосексуальні потреби. Егоцентризм відображається на когнітивних здібностях людини, що перешкоджає ефективному спілкуванню та взаємодії з людьми, що перешкоджає розвитку моральної сфери особистості.

Люди з високим рівнем егоцентризму — 15% (3 чол.) часто конфліктні, тому що не враховують, а інколи спотворюють зміст повідомлення співрозмовника, що призводить до непорозумінь і проблем у міжособистісному спілкуванні. Морально егоцентрична орієнтація може призвести до егоїзму, що виявляється у намаганні використати інших людей для задоволення власних потреб та інтересів, а також прагматизм, який пов'язаний лише з вигодою.

Низький рівень егоїзму присутній у 10% (2 особи), часто результат стійкого пригнічення особистості. 70% наших респондентів мають середній рівень егоцентризму. Це свідчить про те, що це проміжний стан між високим і низьким рівнем егоцентризму. Тому в різних ситуаціях предмет проявляє себе по-різному. Проаналізувавши цей метод, можна сказати, що на розвиток емпатії впливає такий суб'єктивний фактор, як рівень егоцентризму. Так, наприклад, респондент з високим рівнем емпатії має низький рівень егоцентризму. Суб'єкт з низьким рівнем емпатії має високий рівень егоцентризму. Відповідно, люди з середнім рівнем егоцентризму мають середні рівні емпатії.

У результаті проведених досліджень ми переконалися, що об’єктивними факторами розвитку емпатії є: розуміння інших людей, зрілість

особистості. Суб'єктивні фактори розвитку емпатії: ціннісна сфера особистості, тип міжособистісних відносин, рівень егоцентризму, тип акцентуації характеру, типи ставлення до різних сфер життя, рівень суб'єктивного контролю.

Емпатія як комунікаційна властивість особистості учня сприяє вирішенню глибинних людських проблем і відкриває нові можливості для більш ефективного впливу на комунікативну особистість. Це один із регуляторів стосунків між людьми. Це проявляється в бажанні надати допомогу та підтримку іншим людям. Це веде до розвитку гуманістичних цінностей особистості учня. Аналіз результатів дослідження за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокич дозволяє дійти висновку, що групи людей з низьким і високим рівнем емпатії віддають перевагу різним цінностям. Усі наші дослідження мають середній рівень емпатії, що є хорошим показником для майбутнього професіонала.

2.2. Методичні рекомендації формування емпатійних здібностей майбутніх соціальних працівників

Розвиток професійної емпатії відбувається за певних умов. Розглянемо їх докладніше:

– Професійна емпатія є обов’язковою. Бо за ненадання необхідної допомоги можуть бути покарані в різних формах. Тому на розвиток і прояв професійної емпатії впливає не тільки внутрішній фактор мотивації, а й зовнішні фактори, зумовлені специфікою професійної діяльності.

- Регулярна допомога. Часто емоційне вигорання представників допомагаючих професій зводить емпатію до формального прояву.

- Занадто високий рівень тривоги. Особливі умови праці працівників допоміжних професій часто сприяють підвищенню особистісної тривожності, з якою важко впоратися. У роботі соціальних працівників ціна помилок надто висока, хоча часто у професійній діяльності вони мають негативні відчуття та

переживання: можливість травматизації, страх смерті, громадський суд тощо [2, с.16] .

А успіх у виконанні службового обов'язку залежить не тільки від знань, умінь і навичок, набутих під час навчання, а й від мотиваційної складової, морально-вольових характеристик особистості рятувальника. Саме співчуття у формі допомагаючої поведінки мобілізує та спонукає їх до виконання професійних обов'язків.

Першою рекомендацією щодо формування емпатійних здібностей є практична діяльність. Праксеологія як окрема галузь філософського знання виникла в другій половині 20 ст. Його засновником є польський філософ і логік Тадеуш Котарбінський. Термін «праксеологія» походить від грецького praxis — дія, практика і буквально означає «знання дій». Сьогодні праксеологію вчені визначають як галузь філософського знання; як філософська концепція зі статусом програмно-концептуального проекту; як спеціальна наукова дисципліна, що представляє загальну теорію організації діяльності. Праксеологія, перш за все, - це систематизоване знання загальних принципів і методів організації раціональних, корисних, успішних дій [25].

Як зазначає І. Колеснікова, педагогічна праксеологія виступає як загальна теорія педагогічної діяльності, яка враховує найзагальніші принципи та шляхи підвищення ефективності та корисності професійних дій, закономірності та умови корисної та раціональної побудови діяльності вчителя [19, с. 14].

Дія є основним поняттям праксеології і потребує потрійного визначення, як зазначає Т. Котарбінський: 1) визначення мети, 2) визначення умов, пов'язаних з діяльністю, 3) визначення засобів, пристосованих як до визначеної мети, так і до дії. і поточна діяльність. Таким чином, мета, умова і засіб є трьома елементами практичної діяльності [21, с. 31].

По-перше, ви повинні правильно вибрати цілі, тому що деякі з них приречені на провал. Мета має бути усвідомленою, чітко сформульованою,

реальною, позитивно спрямованою, слугувати вдосконаленню соціального функціонування особистості і не суперечити досягнутим успіхам. У дитини молодшого підліткового віку, враховуючи вікову потребу - прагнення до самостійності, вибір цілей удосконалення соціального функціонування повинен базуватися на власних бажаннях і цілях та усвідомлювати всю відповідальність. Проте деяким студентам потрібна допомога у постановці цілей або їх корекції. Проведене опитування цієї вікової категорії свідчить, що під постійним педагогічним впливом і контролем, відчувають труднощі у визначенні та вираженні особистих цілей. Називають цілі, що мають загальнолюдський, національний характер (наприклад, хочу змінити життя всіх людей на краще; хочу, щоб українці жили щасливо тощо) або не називають, бо їх немає. Але, світ складається з окремих особистостей, і якщо людина не має бажання змінити своє життя на краще, то вона не зможе впливати на життя інших. Для визначення цілей студенти повинні чітко усвідомлювати, що саме їх не влаштовує в оточенні, що вони хочуть змінити. Відправною точкою має бути думка студентів про те, що, змінюючи себе, ми змінюємо власне оточення та ставлення до себе.

Для підвищення рівня емпатії була розроблена та апробована тренінгова програма. Для розробки Програми ми спиралися на існуючі програми розвитку емпатії: соціально-психологічні вправи з розвитку емпатії О. Алпатової, М. Барни, Л. Журавльової, В. Савченко, Є. Гура, Я , О. Юдіної, кінотренінг актуалізації особистісної емпатії А. Е. Ахмедзянової, розвиток емпатії у студентів педагогічного вузу через психологічні дисципліни, запропонований А. Штейнмец, програма поетапного розвитку педагогічної емпатії у студентів протягом усього навчання О. Д. Кайріс та інші.

Програма складається з 7 тренінгів, які включають 49 вправ і технік (групова дискусія, міні-лекція, ігрові методи (ситуативно-рольові, рольові ігри тощо)), психомалюнки, психогімнастика (рухи) , вправи на розслаблення, медитацію та візуалізацію, вправи на сприяння міжособистісному

спілкуванню, методи аутогенного тренування). Також в навчальні заняття включено відео з стихійних лих, катастроф, пожеж, надзвичайних та екстремальних ситуацій. Після аналізу відбувся психологічний аналіз ситуації, емоцій та переживань її учасників. Заняття розраховані на 1,5-2 години гурткової роботи.

Основні завдання програми соціально-психологічного тренінгу:

1) розвиток внутрішньої мотивації допомагаючої поведінки;

2) розвиток емпатійної поведінки та активного емпатійного слухання;

3) визначення та розробка оптимальних (ефективних, адекватних) видів емпатичної взаємодії;

4) розвиток гуманістичної та альтруїстичної орієнтації на інших людей, що є основою емпатії;

5) реалізація емпатійного ставлення, розвиток уміння аналізувати й оцінювати ситуацію;

6) розвиток навичок саморегуляції та самоконтролю в стресових ситуаціях;

7) активізація процесів самопізнання та самоаналізу, а також розвиток навичок рефлексії;

8) розвиток позитивної спрямованості безумовного прийняття себе та інших;

Досягнення поставленої мети здійснювалося шляхом порівняння особливостей розвитку емпатійних здібностей особистості в цілому та окремих її показників на етапах констатації та контролю експерименту. Діагностичне дослідження на контрольному етапі експерименту проводили з використанням того ж комплексу експериментальних методик, що визначають рівень розвитку емпатійних здібностей, як і на констатуючому етапі дослідження. Оцінюючи ефективність представленої методики формуючого експерименту, спостерігаємо в загальному вигляді динаміку змін емпатійних здібностей як у контрольній, так і в експериментальній групах за

методикою «Шкала емоційного реагування» А. Меграбяна – М. Епштейна та методика визначення рівня розвитку емпатійних здібностей.

Тренінгова програма розвитку емпатійних здібностей особистості враховує афективно-когнітивно-поведінковий характер емпатії, яка опосередковано сприяє реалізації та розвитку емпатійних якостей, емпатійної спрямованості, що зумовлює суб'єктивну дієвість та альтруїстичні емоції. Більш детальний опис тренінгової програми представлено у додатку А.

Окрім використання тренінгових методик варто дотримуватися принципів гуманізації освітнього процесу, який передбачає такі аспекти:

гуманізація стосунків з педагогічним колективом, що полягає в гуманізації стилю управління з боку керівників закладу, розвитку та розвитку гуманістичних форм стосунків між педагогами, доброзичливої громадської думки, комфортного психологічного мікроклімату;

- гуманізація навчально-виховного процесу, що включає його розвиток з урахуванням психофізичних можливостей студентів, їх здоров'я, інтересів і потреб; індивідуалізація та диференціація освітнього процесу, його організація на основі співробітництва, співробітництва педагога і студента, спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток соціальних навичок студентів, зокрема, на розвиток лідерських якостей, впевненість, здатність проявити свою особистість, уміння реалізувати особисті потреби;

- гуманізація навчально-виховного процесу, що вимагає сприяння розвитку гуманістичної спрямованості особистості, визнання її прав і свобод, задоволення потреб студентів у вільному виборі діяльності, спілкуванні, самовираженні, співпраці учасників освітнього процесу у вирішення питань організації життєдіяльності; усунення авторитаризму у навчально-виховному процесі;

- гуманізація взаємин між студентами, яка полягає у створенні в закладі атмосфери поваги до особистості людини, зміцненні взаємин у колективі на засадах чуйності, емпатії, взаємодопомоги, толерантності, взаємоповаги,

формування культури спілкування між студентами, вирішення конфліктів на гуманній основі [23].

Необхідним є проведення системну роботу з корекції стилів спілкування та керівництва – лекції, тренінги для викладачів та студентів з ефективного управління, що передбачає створення оптимальних умов для професійної діяльності. Поступово принцип гуманізації та демократизації навколишнього середовища реалізовуватиметься і в інших видах взаємовідносин – між викладачами та студентами та в студентських колективах. Для студентів особливо важливо ставитися до них з повагою, враховувати їхню думку, погляди, допомагати їм зорієнтуватися в загальних моральних цінностях. Тому для розвитку емпатійних здібностей, заснованого на гуманістичному принципі, необхідно організувати корекцію стилів спілкування педагогів. Вивчаючи практику ЗВО, можна помітити низку випадків, коли педагоги переймають характерні для молодіжного середовища стилі спілкування – сленг, слова-замінники, з'являється лексика низького стилю, переважає зневажлива форма спілкування, яка не припускає рівності позицій співрозмовників. Спілкування має бути привабливим, тобто таким, що характеризується особливою формою розуміння і пізнання іншої людини, що ґрунтується на формуванні стійкого позитивного почуття до неї, психологічно комфортним; обов'язковою умовою спілкування викладача і студента є формування позитивного уявлення про співрозмовників [28].

Для успішного формування емпатійних здібностей майбутніх соціальних працівників необхідним є актуалізація психологічних знань:

- знайомство з основними психологічними поняттями (уміннями, навичками, процесами мислення та методами впливу на них, індивідуальним простором);

- формування мотивації до пізнання себе, свого потенціалу, формування ставлення до особистості як до того, що постійно потребує розвитку та

вдосконалення, акцентування уваги на позитивних якостях власної особистості з метою уникнення виправлення недоліків;

- формування навичок ефективного міжособистісного спілкування, вміння протистояти тиску та агресії, ознайомлення зі способами вирішення конфліктних ситуацій, перевагами та недоліками різних способів вирішення конфліктів;

- ознайомлення студентів з широким спектром почуттів і емоцій, розвиток умінь їх розпізнавати, вивчення залежності самопочуття і здоров'я від домінуючих почуттів, формування довільної регуляції своїх емоцій і поведінки;

- розвиток корисних навичок управління негативними емоціями та вміння справлятися з фруструючими ситуаціями;

- ознайомитися з особливостями застосування естетотерапевтичних методів відновлення психоемоційного стану.

Також для формування чіткості дій, впевненості, адекватності сприйняття світу доречним буде підсилення компонетну правових знань:

-актуалізація понять «закон», «норма», «соціальна норма», «педагогічна норма», «правова норма», з правами сучасного соціального працівника, особливостями їх реалізації, переліком і структурою основні документи, які фіксують права соціального працівника та висвітлюють їх захист;

- конкретизація власних обов'язків з точки зору корисності для їх особистості, обов'язками педагогів і батьків у вихованні;

- розвиток умінь виявляти ситуації порушення прав особистості, боротися з ними або, за необхідності, уникати їх;

- розвиток умінь відстоювати та реалізовувати власні права.

Наступною рекомендацією щодо формування емпатії у майбутніх соціальних працівників є формування позитивізму на основі аксіологічного підходу. Основою такого підходу є емоція – позитивна чи негативна. До позитивних належать почуття щастя, любові, свободи, пізнання, радості,

почуття власної гідності тощо, а до негативних — безвихідь, відчай, страх, смуток тощо. Безпосередньо рушійною силою успіху людини є позитивні емоції, а негативні діють на особистість гальмуюче. Тому освітній процес має бути спрямоване на формування позитиву, оптимізму в позиції студентів. Це включає нейтралізацію впливу педагогіки залякування та страху. Страх – це емоція, яка виникає в ситуаціях загрози біологічному чи соціальному існуванню індивіда і спрямована на джерело реальної чи уявної небезпеки [14, с. 543]. Страх є корінням багатьох емоцій і причиною різноманітної поведінки. Постійний тиск на особистість призводить до небажаних негативних реакцій – протесту, агресії, замкнутості, депресії, пасивності тощо. Психологи кажуть, що навіть проблеми в сексуальному житті дорослої людини починаються з булінгу, якихось застережень дорослих молоді, наприклад, про небажану вагітність, хвороби тощо.

Вчені виділяють різні види страху за різними класифікаційними ознаками, але всі страхи можна розділити на дві основні групи: біологічні (страх, пов'язаний з небезпекою для життя) і соціальні (страх отримати негативну оцінку ззовні, наприклад, бути висміяним), робити помилки тощо). Почуття страху пов'язане з такими станами особистості, як тривога, сором'язливість, невпевненість, скутість у вчинках, залежність від певних людей або факторів, тобто особистість не має основи для нормального розвитку. Тому освітній процес має базуватися на таких цінностей життя: почуття впевненості в собі, відсутність тривоги і сумнівів; відсутність страху невдачі або роздумів про те, як досягти мети; концентрація на тому, щоб діяти впевнено та чітко; відчуття «скромного авторитету» — самовпевненість без зарозумілості; стан розслабленої готовності в тілі і повної концентрації свідомості; діючи без зусиль, не думаючи про оцінку ззовні; головний девіз життя - не нашкодити собі.

Також, формування емпатії передбачає створення умов для економного і раціонального використання фізичних і розумових сил студента. Досягти

цього можна шляхом впровадження, як обов'язкового елемента навчального процесу, методів оптимізації психоемоційного стану особистості. Відомо, що організм молоді бере активну участь у сприйнятті та аналізі інформації, особливо в умовах дефіциту часу, надлишку чи, з іншого боку, недостатнього обсягу інформації. Розумова працездатність, яка разом з фізичною є визначальною в діяльності молоді, супроводжується деяким нервово-психічним напруженням, яке, природно, супроводжується змінами в роботі вегетативних систем. Відповідно до змін в серцево-судинній і дихальній системах активізується енергообмін, підвищується м'язовий тонус. Часто психічне напруження призводить до зниження розумової працездатності, що є дуже неприємним явищем для молодших підлітків під час навчального процесу. Тому необхідно використовувати методи, які сприяють відновленню як фізичного, так і психоемоційного стану: аутогенне тренування, пальчикова гімнастика, дихальна гімнастика, елементи арт-терапії та ін.

Висновки до другого розділу

У розділі проведено дослідження рівнів сформованості емпатійних умінь майбутніх соціальних працівників за допомогою методик «Здатність вчителя до емпатії» І. М. Юсупова, «Перероблений опитувальник емпатійних схильностей» А. Меграбьєна, Н. Епштейна, «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, «Проективний тест егоцентричних асоціацій». За результатами проведеного дослідження більшість студентів мають емпатійні здібності, але використовують їх на життєвому, а не професійному рівні.

Також нами було визначено методичні рекомендації, які допоможуть створити правильні умови в ЗВО для формування емпатійних здібностей майбутніх соціальних працівників. Це використання активних практичних форм роботи зі студентами. Нами було запропоновано тренінгову програму, яка передбачала поступове систематичне тренування, виконання практичних вправ для розвитку емпатійних здібностей. Наступною рекомендацією ми визначили принцип гуманізму, який передбачає гуманне ставлення не лише

до студентів, а і педагогів і між педагогами та їх керівництвом. Також особливо важливим є для успішного формування епатійних здібностей – це орієнтація освітнього процесу на позитив та формування умінь у студентів застосовувати основи позитивної психології. Особливо актуальним для формування емпатійних здібностей є підсилення психологічних та соціально-правових знань.

ВИСНОВКИ

Під час кваліфікаційної роботи ми спробували дослідити емпатію майбутніх соціальних працівників та оцінили її важливість у роботі з клієнтами.

Емпатія - це розуміння, ефективне співчуття, яке передбачає розуміння того, про що говорить клієнт, і передачі цього у відповідь таким чином, щоб клієнт відчув себе зрозумілим. Емпатія також відрізняється тим, що її значення використовується в широкому діапазоні емоцій - як негативних, так і позитивних. Різною є і глибина виявлення емпатії. Це може відбуватися як легкий відгук на почуття іншої людини, так і як глибоке занурення у світ його почуттів і емоцій.

На думку К. Роджерса, перебувати в стані емпатії означає точно сприймати внутрішній світ іншої людини, зберігаючи при цьому емоційно-значущі відтінки. Ніби ти стаєш цим іншим, але відчуття, що "ніби". Так, ти відчуваєш радість або біль іншої людини, як він їх відчуває, і ви розумієте їх причини, як він їх бачить. зосередьтеся на цьому та заохочуйте пацієнта мати все більше й більше повного безперешкодного досвіду.

Також нами було проаналізовано теорії психологічних підходів до вивчення емпатії; розглянуто зміст поняття «емоційний інтелект» та «самооцінка»; вивчили унікальний вплив саморефлексії на самооцінку та емпатія; для підтвердження важливості емпатії в роботі з клієнтами ми провели методику «Шкала емоційного реагування» (А. Меграбян, Н.

Епштейн), методику «Діагностика рівня емпатії» (В.В. Бойко), методику саморефлексії. "Хто я?".

Проведені дослідження, такі як «Шкала емоційного реагування» та методика «Діагностика рівня емпатії» (В.В. Бойко) показали, що більшість наших майбутніх соціальних працівників мають середній рівень самооцінки та середній рівень емпатії. Методика саморефлексії «Хто я?» вказав на відносно низький (в реаліях сучасних умов) рівень саморефлексії. При зниженому рівні саморефлексії (особливо молодим психологам) необхідно поглибити знання про себе і свій світ. Це ключовий навик, який соціальні працівники повинні розвивати.

Таким чином, результати емпіричного дослідження показали необхідність системної роботи над самооцінкою, підвищенням рівня емпатії та глибокої саморефлексії у майбутніх соціальних працівників. Враховуючи результати наших досліджень та спираючись на потужний теоретичний матеріал, ми підібрали важливі та ефективні програми, які всебічно розвиватимуть нашу молодь.

Після вивчення теоретичних положень ми розробили корекційно-розвивальну програму, спрямовану на підвищення самооцінки, розвиток емпатії та саморефлексії. Програма розрахована на 1 місяць, 5 уроків по 1 годині. Рекомендована кількість занять 1 раз на тиждень. Також потрібен щоденник саморефлексії, щоб порівняти себе до та після програми. Розроблена нами програма зазвичай розрахована на 11-14 годин з урахуванням щоденника рефлексії.

Було сформовано експериментальну ЕГ з 15 респондентів та групу КГ з 20 респондентів. Проводили тест Будассі на рівень самооцінки, Методику Шкали емоційного реагування Меграбяна, Методику «Діагностика рівня емпатії» (Бойко В.В.), Методику саморефлексії «Хто я?» Виходячи з результатів дослідження, можна стверджувати, що більшість наших майбутніх соціальних працівників мають середній рівень самооцінки,

середній рівень емпатії та відносно низький (в сучасних умовах) рівень саморефлексії. 35 учасників дізналися багато нової інформації про себе та показали свої невідомі властивості. Лише за годину вони змінили своє негативне ставлення. А це свідчить про повну довіру та включення студентів у роботу.

Тому до психокорекційної роботи відносяться ті види діяльності, які дають можливість провести саморефлексію, підвищити рівень самооцінки, розвивати емпатію. Особливо хотілося б відзначити групу ЕГ, тому що ми бачимо, як вони розкрилися за місяць роботи, як почали проявляти емпатію і свою роботу в собі. Це ключовий навик для соціальних працівників у їхній майбутній роботі.

Також нами було розроблено методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу для успішного формування емпатійних здібностей.

Це використання активних практичних форм роботи серед учнів. Ми пропонуємо навчальну програму, яка включає покрокове систематичне навчання та практичні вправи для розвитку навичок емпатії. У наступній рекомендації ми визначаємо принцип гуманізму, який передбачає гуманне ставлення не тільки до учнів, а й до вчителів, а також між вчителями та їх керівництвом. Це також особливо важливо для успішного розвитку емпатійних здібностей – це орієнтація навчального процесу на позитив і розвиток у студентів умінь застосовувати основи позитивної психології. Зміцнення психологічних та соціально-правових знань є особливо актуальним для розвитку емпатійних здібностей.

Схожість

Джерела з Інтернету 509

1	https://repo.odmu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6906/Serdiuk.pdf?isAllowed=y&sequence=1	28 джерел	2.09%
2	http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9659/1/Empathy_as_a_professional_characteristic.pdf	53 джерела	1.84%
4	https://shag.com.ua/vihovna-godina-osoblivosti-profesijnogo-spilkuvannya-u-sociale.html	10 джерел	1.35%
5	http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/8801/1/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1...	9 джерел	1.29%
6	https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/Forsayt-2021.pdf		0.98%
7	http://eprints.zu.edu.ua/29476/1/%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D1%96%D1%94%D0%B2%D0%B0%20%...	9 джерел	0.95%
8	https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/8802/1/%d0%9d%d0%90%d0%92%d0%a7%20%d0%9f%d0%9e%d0%a1%20%...		0.94%
9	http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/11234/1/%d0%9a%d0%bd%d1%81%d0%bf%d0%b5%d0%ba%d1%82%20%d0%...		0.81%
10	https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/8097/1/8.pdf		0.66%
11	http://dspace.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/3004/1/n18-55-58.pdf	16 джерел	0.58%
12	https://docplayer.net/84414766-28-naukovi-zapiski-nacionalnogo-universitetu-ostrozka-akademiya-seriya-psihologiya...	50 джерел	0.56%
14	https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/6735/1/%d0%97%d0%b1i%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba_%d0%a6%...	25 джерел	0.45%
15	https://www.inforum.in.ua/docs/202312180912411.pdf		0.43%
16	https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/Vavryniv-O.S.-dysertatsiya.pdf	6 джерел	0.43%
17	https://knowledge.allbest.ru/sociology/2c0b65635b2ac78b4c53a89421316c37_1.html	9 джерел	0.39%
18	http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/37227/1/411-415.pdf	5 джерел	0.35%
19	http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/17235/1/ozpp_rezolucia.pdf	2 джерела	0.34%
20	http://eprints.zu.edu.ua/29485/1/%D0%A4%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1...	4 джерела	0.32%
21	http://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2020/10/VOL-3-No-44-2019.pdf	2 джерела	0.3%
22	http://um.co.ua/6/6-7/6-75002.html		0.3%

23	https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2021-02/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96...		0.29%
24	http://elar.khmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12007/1/%c2%a6%d0%a4%c2%a6%c2%acT%d0%91%c2%a6%c2...	5 джерел	0.25%
25	https://ua-referat.com/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D...		0.25%
26	http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11452/1/Dis_Serdjuk.pdf		0.24%
27	http://www.psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2020/4_2020.pdf		0.2%
28	http://journals.dspu.in.ua/index.php/psychology/issue/download/48/43		0.2%
29	https://nauka.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/dysertatsiia-zahura.pdf	5 джерел	0.2%
30	http://dspace.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/1224/1/%D0%A3-%D0%A6_%D0%A2.5%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%...		0.19%
31	http://eprints.zu.edu.ua/36845/7/11%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_%D0%90%D0%BA%D1%82...		0.18%
32	http://edu-mns.org.ua/img/news/124/zbirnik_ostatochnij.pdf		0.17%
33	https://sekarl.euba.sk/arl-eu/en/csg/?key=4996091160&repo=eurepo	44 джерела	0.17%
34	https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3823/educ_2022_022.pdf?isAllowed=y&sequence=1		0.16%
35	http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/docaments-download/dis_Danko_1.pdf	2 джерела	0.16%
36	http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/chaikovskyi_dis.pdf	5 джерел	0.16%
37	https://ra.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/Dysertatsiya_Radyuk.pdf		0.16%
38	http://zum.onu.edu.ua/article/download/206482/221783	2 джерела	0.14%
39	https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/6204/1/merged%20%28pdf.io%29%20%283%29.pdf	2 джерела	0.14%
40	http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/14616/3/%d0%a4%d1%96%d0%b7%d0%ba%d1%83%d0%bb%d1%8c%d1%8...		0.13%
41	http://referatu.net.ua/referats/7569/153101	32 джерела	0.12%
42	http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1498/1/%d0%9d%d0%be%d0%b2%d0%b3%d0%be%d1%80%d0%b...	5 джерел	0.12%
43	https://vdocuments.net/-bdpu-f-2018pdf.html	33 джерела	0.11%
44	https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e5f7fbe-a005-473e-be9b-04ea8fa3f5ca/content	4 джерела	0.11%

45	http://shag.com.ua/nacionalena-akademiya-vnutrishnih-sprav-navchaleno-naukovij-in-v6.html?page=5	9 джерел	0.11%
46	https://duan.edu.ua/images/head/Science/UA/Academic_Council/K_08_120_02/20549.pdf	28 джерел	0.1%
47	http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45129/1/%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba2021_03_2...		0.1%
49	http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/30810	3 джерела	0.09%
51	https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/%D0%9C%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%86%D0%90%D0%9B%D0	3 джерела	0.09%
53	http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1665/Zbirnyk-naukovykh-prats-K-PNU-im.I.Ohiienka-seriia-sotsial...		0.08%
54	http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/101.05.pdf		0.08%
55	http://www.tsatu.edu.ua/mvz/wp-content/uploads/sites/5/tema_2-stratehija-orhanizaciyi-naukovoyi-dijalnosti.pdf	2 джерела	0.08%
56	https://ua-referat.com/?red=3920	3 джерела	0.08%
57	http://ekhsuir.kspu.edu/xmlui/bitstream/handle/123456789/19035/Samoylenko_FBiP_2023.pdf?isAllowed=y&sequence=1		0.08%
58	https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/visn/n8.pdf		0.08%
59	https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/12467/1/%d0%9c%d0%b0%d0%b3%d1%96%d1%81%d1%82%d0%b5%d...		0.08%
60	http://referatu.com.ua/referats/7569/173370	5 джерел	0.08%
61	http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2874/1/%d1%82%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%d0%b8%20%d	4 джерела	0.08%
62	https://nadoest.com/shvejcarseke-byuro-spivrobitnictva-v-ukrayini-stor-3	13 джерел	0.08%
63	https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u145/dis_tarasenko.pdf	22 джерела	0.08%
64	https://www.lvduvs.edu.ua/uk/karta-dokumentiv/category/349-kvalifikatsiini-roboty.html?download=5321%3Avasyly	27 джерел	0.08%

Джерела з Бібліотеки 46

3	**Студентська робота**	ID **файлу**: **1016165623**	**Навчальний заклад**: **Open International University of Hu**	30 Джерело	1.4%
13	**Студентська робота**	ID **файлу**: **1016136116**	**Навчальний заклад**: **Open International University of Human Deve...**		0.47%
48	**Студентська робота**	ID **файлу**: **1015737229**	**Навчальний заклад**: **Open International University of Human Deve...**		0.1%
50	**Студентська робота**	ID **файлу**: **1015813022**	**Навчальний заклад**: **Open International University of Hur**	5 Джерело	0.09%

52	**Студентська робота**	ID **файлу**: **1013555662**	**Навчальний заклад**: **Open International University of Hu**	8 Джерело	**0.08%**
65	**Студентська робота**	ID **файлу**: **1015512852**	**Навчальний заклад**: **Open International University of Human Deve...**		**0.08%**